

УДК 811.161.2'373.43

Шостюк З. В.

ФУНКЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ОКАЗІОНАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ ДМИТРА ПАВЛИЧКА

У статті проаналізовано основні функційні особливості авторських лексичних новотворів, зафіксованих у поезії Дмитра Павличка.

Ключові слова: авторський лексичний новотвір, неологізм, неологія, лінгвосинергетика, функція, ідіолект.

У статье проанализированы основные функциональные особенности авторских лексических новообразований, зафиксированных в поэзии Д. Павлычко.

Ключевые слова: авторский лексический новообразование, неологизм неология, лингвосинергетика, функция, идиолект.

In the article analyzed the main functions particularities of author's lexical new-formation, which fixed in Dmytro Pavlychko's poetry.

Key words: author's lexical new-formation, neologism, lingvosynergetics, function, idiolect.

Вагомою нішою лінгвосинергетичних наукових розвідок є дослідження поетичного мовлення. Адже художній текст є відображенням індивідуально-авторської картини світу, яка є частиною мовної картини світу, а також інтерпретує авторське сприйняття дійсності, особисті знання автора, його досвід.

Характерною ознакою мовної практики Дмитра Павличка є індивідуально-авторський словотвір, тому звертаємо увагу на функційні особливості неологічної лексики поета.

Питання функціонування індивідуальних новоутворень порушували різні дослідники. Більшість лінгвістів уважають, що функції новотворів залежать від причин появи лексичних інновацій. Найбільш повну типологію функцій okazіональних слів розробила О. І. Олександрова, яка поряд з основними мовними функціями виокремлює ще й такі: 1) інтелектуально-комунікативну; 2) емотивну, тобто функцію передачі почуттів, емоцій, психічного стану адресанта; 3) соціативну, або функцію встановлення контакту і перевірки його; 4) імпресивно-вольову функцію впливу на адресата; 5) метафізичну – функцію переведення одного знака в інший; 6) поетичну, яка диктується потребою створити художній образ дійсності [1, с. 19]. Н. А. Ніколіна пропонує свою класифікацію функцій okazіональних слів: а) зв'язувальну функцію, акцентуючи увагу на здатності okazіональних слів пов'язувати інформацію тексту; б) експресивно-номінативну; в) оціночну – коли за допомогою таких висловів здійснюється оцінка тексту та персонажа зокрема; г) характерологічну; функцію мовної гри (наявність контамінованого словотвору); д) функцію інтеграції різних шарів лексики [6, с. 86].

У сучасній неології дослідники виділяють такі основні функції авторських лексичних новотворів: номінативну, стилістичну, експресивну, текстотвірну [3, с. 11]. Своєю чергою експресивна функція тісно пов'язана з прагматичним аспектом дослідження авторських лексичних новотворів.

Мета статті полягає а аналізі функційних особливостей неологізмів, зафіксованих в ідіолекті Дмитра Павличка.

Номінативна функція авторських новотворів полягає в найменуванні того, що в мові не має прямого однослівного позначення. Велику кількість новотворів поети використовують із метою називання якогось предмета, поняття чи наміру. Не завжди загальномовні одиниці відповідають прагненням авторів образно висловити думку, тому вони і створюють еквіваленти до вже наявних узуальних слів. З одного боку, інновації обов'язково демонструють зв'язок із тим, що вже відоме носіям мови – за допомогою образів, які закріпилися в лексичних значеннях твірних одиниць, а з іншого – із твірними словами okazіоналізми пов'язані лише частиною своїх значень, адже складові новотвору привносять у нове слово свої відтінки. Авторські новотвори – це різновид вторинної лексичної номінації, за якої, наявні в мові номінативні засоби використовуються в новій для них функції найменування.

Наприклад, у Д. Павличка як найцікавіші неолексеми, що виконують номінативну функцію можемо назвати *безоболоччя*, *безпритулля*, *людомор*, *сніженя*. Розглядаючи такі неологізми, було помічено, що деякі з них можна вважати синонімічними до узуальних лексем (внесено лише ефект новизни): *будущина*, *болотнява*, а деякі одним словом номінують те, що в загальноживаній лексиці позначено описовими конструкціями: *усміхненолиций* (той, що усміхається), *всетворячий* (той, що може створити все).

Звичайно, є okazіоналізми, утворені за аналогію до узуальних слів (*вишневоокій*, *блакитнозорий*, *звечорілий*, *ластівочість*), але це не означає, що вони є менш вартісними чи менш оригінальними. Вони просто частково запозичують семантичне наповнення від слів, узятих за основу.

Лінгвісти розглядають стилістичну функцію як вияв у слові нових семантичних або емоційних відтінків, засіб створення комічності, версифікації [4, с. 10].

Розглядаючи питання стилістичної функції авторських новотворів, слід звернути увагу на той факт, що експресивно-емоційне забарвлення таких мовленнєвих одиниць – це результат дії кількох факторів: семантичного забарвлення твірної основи, від якої утворено okazіоналізм, словотвірної моделі, за якою його побудовано, контексту і мовленнєвої ситуації, які уточнюють його словотвірне значення. Кожний із цих факторів по-своєму впливає на стилістичну визначеність okazіонального слова, уведення якого в поетичний дискурс повинно бути стилістично виправдане: з одного боку – це результат суб'єктивного сприйняття поетом навколишнього середовища, а з іншого – елемент стилю усього твору.

Стилістична функція неологізмів виявляється, зокрема, у частотному вживанні автором збірних іменників на -я: *звірня, ідолля*. Категорія збірності відображає конкретну множину предметів, яка не поділяється в уявленні мовців на окремі одиниці. У значенні таких імен ознака “сукупної множини” переважає над роздільністю логічних ознак, що її складають [2, с. 185]. Такі одиниці тексту посилюють емоційно-експресивний вплив на читача за рахунок семантики сукупної множини предметів: *Боровся я з голодною звірнею* [7, с. 45].

Певне стилістичне забарвлення (як правило, позитивного характеру) у поетичне мовлення Д. Павличка вносять іменники, мотивовані дієсловами, як-от: *Виливає на землю дощі та бурі / Мозольної праці найменший сколих*. [7, с. 375]; *Коли любов іде зі смертю в зашлюби / кого винити нам*. [8, с. 287].

Однією з особливостей ідіостилю Д. Павличка є частотне вживання кольороназв. Поет, майстерно використовуючи мовний словотвірний арсенал, репрезентує своє бачення кольорів, пов'язане з їхнім індивідуальним сприйняттям і розумінням. У лексиконі Д. Павличка для колірних епітетів основною є описова функція, оскільки вони служать яскравим словесно-зображальним засобом у змалюванні картин природи, у створенні влучних характеристик денотатів: *Зір затопив юнак в той місяць блідноликій* [9, с. 69].

Смислова роль виявляється у назвах кольорів, у яких, крім колірної ознаки, подано додаткову різнопланову інформацію про предмет. Репрезентативною ознакою кольоропозначень у мовотвірній практиці Д. Павличка є їхня емоційно-експресивна функція, пов'язана із загальним настроєм твору, що сприяє виникненню емоцій у читача: *...чого тремтить / Моя душа, як ніч блакитнозора?* [8, с. 125]; *Вишневоокі мальви – як дівчата* [8, с. 194].

Експресивна функція полягає в тому, що будучи джерелом мовленнєвого новаторства, авторські новотвори в поетичному дискурсі використовуються з художньо-виражальною метою і виконують естетичну функцію. Будь-яке okazіональне слово обов'язково у художньому тексті є зображальним засобом, під час використання якого автор досягає образності твору. Функції авторських новотворів цілком залежать від мети. При цьому спостерігається тенденція, яка свідчить про те, що матеріальна організація okazіонального слова і роль, яку воно виконує, взаємозумовлені. На момент свого виникнення okazіоналізм не має історії вживання. Емоційно-експресивне забарвлення він може отримати від твірної основи, а також від контексту та мовленнєвої ситуації. Усі ці фактори автори використовують під час творення okazіоналізмів.

На загальну експресивність новотвору нерідко впливають морфеми, які беруть участь у його творенні. Суфікси належать до активно використовуваних авторами, зокрема й Д. Павличком, засобів підвищення експресії: *сніженя, сніженятко, сніженятчко*.

Композити та юкстапозити поєднують у собі семантику кількох слів, що допомагає виразніше, точніше відтворити картину зображуваного: *слово-човник, гинути-всихати, вишневоокий*. В. В. Лопатін із цього приводу зазначав, що зчеплення в одне складне слово надзвичайно далеких одне від одного за змістом “непоєднаних” слів створює художній ефект, яким нерідко користуються письменники [5, с. 17].

Загалом часте використання в поезії композитів та юкстапозитів пояснюється їх семантичною та експресивною місткістю. Вони передають різні відтінки подій, явищ у тексті: *Дочка / Твоя співала-мстила, Україно!* [8, с. 321].

Поетична функція полягає в тому, що “...кожне індивідуальне утворення хорошого письменника – це цілісний словесний образ з цілою гамою смислових та стилістичних відтінків” [5, с. 147]. Питання створення образності вирішується з урахуванням деяких особливостей: художнього методу, манери твору, ідейного задуму поета, його творчої індивідуальності, вміння уважно спостерігати за явищами навколишньої дійсності і врешті-решт від його таланту користуватися словом – основним засобом створення образу. Okazіональні слова, ужиті у творах, через свою виразність та емоційну насиченість використовуються як вагомий засіб створення художнього образу – цілісної пізнавальної системи. Така функція okazіональних слів є поетичною. Мистецтво створення художніх образів полягає в тому, щоб актуалізувати у свідомості читача лінгвістичними засобами систему таких екстралінгвіальних образних стосунків, які не залишать його байдужим, розбудять його емоції, привернуть увагу і сформулюють інтерес до зображуваного.

Оказіоналізми можна назвати словами-образами, словами, які створюють мікрообраз усього твору. Кожен неологізм ніби випромінює поезію, воно співвідноситься з іншими словами контексту, тобто внутрішня його форма полісемічна, вона може нарощувати нові відтінки значення. Завдяки своїй надзвичайній образності, окказіоналізми служать засобом розгортання наскрізного образу тексту або його фрагменту, адже образ, створений новотвором, може співвідноситься з ідейно-естетичним змістом тексту загалом. У результаті використання окказіональних слів збагачується виразність висловлення, відбивається авторське бачення світу, що дозволяє реципієнту адекватно сприймати твір.

Текстотвірна функція полягає в тому, що створення поетичних творів – важкий і серйозний процес, це синтез двох складових: авторського уявлення про навколишнє середовище і свідомого відбору засобів художнього впливу на читача.

Створюючи текст, автор вводить новотвори у речення так, щоб те, про що він має намір повідомити, могло бути належно (адекватно до його задуму) сприйняте читачем. Залежно від позиції в контексті, окказіональні слова можуть бути ключовими в розкритті мікротем; незвичайне, нестандартне позначення мікротемами концентрує на ній увагу не лише своєю незвичайною побудовою, але й тим, що здатне увібрати в себе зміст цілого фрагменту [3, с. 143].

Як бачимо, створюючи нові слова, поет віддає перевагу номінативній, експресивній та стилістичній функціям. Крім того, виокремлено текстотвірну функцію. Хоча варто зазначити, що остання включає у себе і попередні функції.

Мовне експериментаторство Д. Павличка є важливою складовою лінгвосинергетичного опису ідіолекту письменника і потребує ґрунтовного дослідження.

Література:

1. Александрова О. И. Окказионализмы в эпистолярном жанре разговорной речи (Опыт функционального анализа) / О. И. Александрова // Вопросы стилистики. – Саратов, 1972. – Вып. 5. – С. 17–32.
2. Вокальчук Г. М. Індивідуально-авторські назви осіб за соціальними ознаками в українській поезії ХХ століття / Г. М. Вокальчук // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії : зб. наук. праць Рівненського державного університету. – Рівне, 2002. – Вип. 10. – С. 102–108.
3. Жижома О. О. Індивідуально-авторські новотвори в поетичному дискурсі 80–90-х років ХХ століття : дис. ...кандидата філол. наук : 10.02.01 / О. О. Жижома. – К., 2003. – 242 с.
4. Земская Е. А. Окказиональные и потенциальные слова в русском словообразовании / Е. А. Земская // Актуальные проблемы русского словообразования. – Самарканд, 1972. – С. 20.
5. Лопатин В. В. Рождение слова: Неологизмы и окказиональные образования / В. В. Лопатин. – М. : Наука, 1973. – 150 с.
6. Николина Н. А. Типы и функции новообразований в прозе Н. С. Лескова / Н. А. Николина // Русский язык в школе. – М., 1995. – № 2. – С. 79–87.
7. Павличко Д. В. Вогнище : [поезії] / Д. В. Павличко. – К. : Радянський письменник, 1979. – 75 с.
8. Павличко Д. В. Сонети : [світовий сонет] / Д. В. Павличко – К. : Генеза, 2004 – 536 с.
9. Словацький Ю. Срібний міф України : [поезії, поеми, драми] / Юліуш Словацький. – Львів : Світ, 2005. – 304 с.
10. Ханпира Э. И. Окказиональные элементы в современной речи / Э. Ханпира // Стилистические исследования: На материале русского языка. – М., 1972. – С. 245–317.
11. Юрченко Т. Г. Окказіоналізми у творчості Павла Загребельного: структурно-семантичний і стилістичний аспекти : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Т. Г. Юрченко. – К., 2003. – 20 с.